

Vallasek Magdolna Márta

Az 1918. évi egyesülést követő jogegyesítési folyamat kérdése Romániában

Bevezető

A két világháború között lezajlott, vagy mondhatnánk azt is: részben lezajlott, romániai jogegyesítési folyamat meglehetősen komoly feladat elé állítja a témával foglalkozó szakembereket. Bár kétségtelen, hogy ennek a közel egy évszázaddal ezelőtt végbement folyamatnak ma már leginkább és elsősorban csak jogtörténeti szempontú kutatása indokolt, a hazai jogászok nem szívesen kezdenek ennek a „kényes témának” a feldolgozásához. Ennek az egyik oka talán az, hogy a trianoni döntést követően megalakuló Nagy-Romániában lezajlott jogalkotási folyamat, bár valóban a szakirodalomban jogegyesítésként tartják számon, véleményem szerint lényegesen több, komplexebb annál. Elég arra gondolnunk, hogy igazából ekkor alakult ki a modern román állam, illetve maga a román állam, s ebből következően ekkor alakult ki az, amit „román jogrendszernek” nevezhetünk. 1918 előtt, már a történelmi adottságokból következően sem létezhetett egységes román jog, hanem külön-külön Erdélyben, Moldvában, Havasalföldön, Besszarábia területén, Bukovinában, sőt külön Dobrudzsában alkalmazott jog.

Igaz, hogy az 1918. évi egyesülés előtt az Ókirályságban (Havasalföld és Moldva) már megvalósult egy viszonylag széles körű törvényalkotás. Ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy ez legfeljebb a majdani román jogrendszer alapjának nevezhető, s ez az alap is még alig több mint félévszázados, tehát nagyon fiatal és törekeny volt. Havasalföld és Moldva egyesülésére 1859-ben került sor, de 1862-ig a két tartomány kapcsolatát az Alexandru Ioan Cuza személye által megvalósított perszonálunió jelentette. Ezt követően kezdődött el a tényleges közös törvényalkotás és az egységes jogrendszer kialakítása.

A trianoni döntés körülményei és következményei ma is kényes témának számítanak. Nincs ez másképp a jogtörténeti kutatások, tanulmányok esetében sem. Talán ennek a körülménynek tudható be, hogy a romániai rendszerváltás óta eltelt több mint egy évtizedben nagyon kevés ezzel kapcsolatos jogtörténeti munka jelent meg. Az általános jogtörténeti tankönyvek szerzői pedig vagy megmaradtak a kommunista rendszerben hivatalosan hangoztatott véleményüknél, vagy – a fiatalabb szerzők esetében – nem je-

lentek meg valóban új szemlélettel, inkább csak továbbvitték az elődeik által kidolgozott, a „nemzeti történeti irányzatot” szeme előtt tartó, s az objektivitást sokszor mellőző nézeteket.

A két világháború közötti romániai jogegyesítés tanulmányát tehát megnehezíti a részletes és pontos szakirodalom hiánya. Természetesen nem szeretnék abba a hibába esni, hogy általános értékítéletet mondjak a létező jogtörténeti munkákról, és teljességében elvessem azokat. Egy tudományosan megalapozott dolgozat megírásának érdekében mindenképpen figyelemre méltó és hasznos a hazai jogtörténeti szakirodalom „klasszikusainak” tanulmányozása és felhasználása éppen úgy, ahogy feltétlenül szükséges a legfontosabb hazai történelemtudományi munkák fellapozása is, különös tekintettel a haladóbb szellemiségű, az elmúlt néhány évben megjelent munkára. Annak érdekében azonban, hogy elkerüljem azt a hibát, hogy dolgozatomat egyoldalúság jellemezze, úgy gondolom a legfontosabb forrást mégis a kérdéses időszakban megjelent szakirodalom tanulmányozása jelenti. Ez azonban ismét felvet egy problémát. A két világháború között megjelentő szoroson jogtörténeti kérdéseket tárgyaló munkák még nem foglalkoznak a jogegyesítés folyamatával, egyszerűen azért, mert az a korabeli szerző számára nem volt még „történelem”, hanem a napi realitás részét képezte.

A romániai jogegyesítés tanulmányozásának fellelhető azonban egy másik nagyon jelentős forrása, amelyet igyekeztem dolgozatomban minél nagyobb mértékben felhasználni, és ezt a forrást a korabeli szaklapok, folyóiratok jelentik. Viszonylag sok jogegyesítéssel foglalkozó anyag jelent meg a korabeli szakfolyóiratokban, a legjelentősebb elméleti és gyakorlati jogászok tollából. Ezek az írások nagyon jól tükrözik a valós problémákat, amelyeket a dolgozatom témáját jelentő folyamat felvetett. Ezekben az írásokban, tanulmányokban sokszor heves vitákban megjelennek a jogegyesítés technikai kérdéseivel kapcsolatos problémák és a hatályba lépő új törvények elemzése, de érdekes képet adnak az új jogszabályok alkalmazásának gyakorlati nehézségeiről is.

Végül, de nem utolsósorban, a jogegyesítési folyamat jobb megismerésének érdekében szükséges maguknak, az ebben az időszakban megjelent jogszabályoknak a vizsgálata, amelyek által a jogegyesítési folyamat kivitelezésére sor került.

Az 1918-ban elkezdődött romániai jogegyesítés történeti háttere

Annak a folyamatnak, amelyet a szakirodalom jogegyesítésként tart számon, a kiindulópontját az első világháborút követő békeszerződések jelentik. Nem szándékom hosszasan időzni Romániának az első világháborúban való szereplésének kérdésénél, sem az egyesülés politikai-társadalmi

gyökereinél, lévén ez a történészek feladata. Csak oly mértékben szeretnék ezzel a kérdéssel foglalkozni, amely feltétlenül szükséges ahhoz, hogy megértsük a világháború után immár Nagy-Romániában sorra kerülő jogalkotási törekvéseket, és az ennek következtében felmerülő elméleti és gyakorlati nehézségeket, olykor konfliktusokat, amelyek mögött a különböző országrészek politikai, gazdasági helyzete, jogi és társadalmi hagyományai és sajátos érdekei álltak.

Romániának az első világháborúban való szereplését, külpolitikai kapcsolatait „a szembenálló katonai tömbök közötti egyensúlyozás jellemezte, nem titkoltan a Nagy-Románia kialakítására irányuló igénnyel”¹. A konkrét hadba lépésre 1916 nyarán került sor, amikor Románia megtámadta a dél-erdélyi területeket. Természetesen ennek előzménye az volt, hogy az antant, a hadba lépés ellenében Romániának ígérte Bukovinát, a Bánságot és Erdélyt, egészen a Tisza vonaláig. A katonai események azonban teljes vereséggel zárultak. A német és osztrák–magyar alakulatok súlyos vereséget mértek a román hadseregre, míg végül 1916 decemberében a főváros, Bukarest is elesett. A vereséget követően a román politikai és katonai réteg Moldvába menekült, ahol sor került a hadsereg átszervezésére is, amely első sikereit 1917 nyarán érte el, megakadályozva az ellenséges haderők Moldvába való bevonulását.

„A nagy orosz októberi forradalom után a közvetlenül támasz nélkül maradt Románia az antant kikötései ellenére előbb fegyverszünetet, majd 1918 tavaszán különbékét kötött a központi hatalmakkal. A bukaresti béke értelmében gazdasága német–osztrák–magyar ellenőrzés alá került, hadseregét le kellett volna szerelnie. Mégis, az a különös helyzet állt elő, hogy Románia a vesztes háborút területi vonatkozásban nyereséggel zárta. Mert bár stratégiai határkorrekció révén Magyarországhoz csatoltak egy keskeny, 2–10 km mélységű sávot, amelyen 23 ezer ember élt, s gyakorlatilag Dobrudzsát is elvesztette, megtarthatta viszont az 1918 januárjában Szovjet-Oroszországtól megszerzett egész Besszarábiát.”²

Ebben a pillanatban természetesen Erdély Romániához való csatolása a konkrétumok szintjén még nem vetődhetett fel. A már idézett Szász Zoltán szavaival élve „az antant nehezen döntött a monarchia sorsa fölött.” A nemzetközi politika színterén 1918 őszén merült fel ismét a román unió, és értelemszerűen Erdély elcsatolásának kérdése, amikor Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia veresége lehetővé tette azt. A hivatalos román történetírás 1918. december 1-jét jelöli meg a „nemzeti egység” kialakulásának dátumául. Ugyanis ekkor mondta ki az erdélyi románság gyűlése Gyulafehérváron Erdélynek a Román Királysághoz való csatlakozását. Ezt követte néhány nap múlva (december 13-án) a román Hivatalos Közlönyben való leközlése a 3631. számú törvényerejű rendeletnek, amely kimondta, hogy a „gyulafehérvári gyűlés határozatában szereplő területek egyszer és

mindenkorra egyesülnek a Román Királysággal”³. Végezetül ismét Balogh László már idézett munkájához szeretnék fordulni, amely a következőképpen foglalja össze Romániának az első világháború utáni területi növekedését:

„- az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés alapján Romániához került a történeti Erdély, a Részek, a máramarosi rész, a keleti Bánát

- az 1919. szeptember 10-i Saint-Germain-en-Laye-i nemzetközi megállapodás értelmében a Román Királysághoz csatolták Bukovinát

- az 1919. november 27-i neuilly-i béke pedig Romániának ítélte Dobrudzsát

- a román csapatok 1918. január 13-án megszállták Besszarábiát, amelyet még ez év március 27-én a királysághoz csatoltak - az antant hatalmak támogatásával.”⁴

Durván megfogalmazva az első világháborút követően Románia területe több mint kétszeresére duzzadt, lakossága pedig megduplázódott. Nem nehéz elképzelni tehát, hogy az 1918-as sikertörténetet hamarosan követték a közigazgatási, belpolitikai nehézségek, és szükségszerűen megindult egy gazdag jogalkotási folyamat, amelynek célja az egységes román jogrendszer kialakítása volt.

A romániai jogegyesítés elméleti és technikai kérdései

Nagy-Románia megvalósulása után hamar kiderült, hogy az egységes román jogrendszer kialakítása nem lesz egy könnyű, és főleg hamar elvégezhető feladat. Ennek okai egyértelműen az Ókirályság és a csatolt országrészek jogi, közigazgatási, kulturális hagyományai közötti jelentős különbségekben keresendők. Nem segítette a jogegyesítési munkát az a tény sem, hogy az újonnan csatolt országrészekben, különösen Erdélyben, a szellemi elit képviselői: tanárok, papok, orvosok, jogászok, közigazgatásban dolgozók, éppenséggel nem a románság, hanem a nemzetiségi kisebbségek köréből kerültek ki. Igaz, hogy az erdélyi szellemi elit egy része az egyesülést követően Magyarországra menekült. Az is igaz, hogy ebben az ország részben a románság vezető szellemi rétege úgyszintén az osztrák-magyar szellemiség hagyományai szerint nevelkedett és tanult, és ez az ókirálysági román hatalmi körök törekvései ellenére a későbbiekben is érezhető maradt.

Besszarábia lényegesen jobb talaja volt a román jogi, közigazgatási rendszer átültetésének. Ennek a területnek sokkal több kapcsolódási felülete volt az Ókirálysághoz, hiszen történelmi múltjának egy része közös volt a Moldvai Fejedelemség történetével. A 19. század elején Besszarábia orosz fennhatóság alá került, folytatódva ezáltal a török uralom alatt kialakult abszolutisztikus hatalmi berendezkedés és hagyomány. Erdéllyel szemben ezek az abszolutisztikus hatalmi viszonyok jelentették az egyik legjelentősebb különbséget. Nem elhanyagolható különbség az sem, hogy Besszará-

biában a román elit a cári orosz vezető réteg mellett, de részben már a török uralom alatt is, részt vett a hatalom gyakorlásában, és összekötötte az „anyaország” románságával a közös vallási hagyomány, az ortodoxia is. (Ne felejtsük el, hogy az erdélyi románság vezető rétege nem ortodox, hanem unitus, azaz görög katolikus volt!)

Bukovina helyzetének sajátossága abban állt, hogy bár évszázadokig a Moldvai Fejedelemség részeként a Török Birodalom fennhatósága alatt állt, s így hagyományaiban sok közös vonás található Besszarábiával, azonban később az Osztrák–Magyar Monarchia részévé válva elindult a modernizálás, a demokratizálás útján, és így az egyesülés pillanatában valahol félúton járt Erdély fejlettsége és a Román Királyságban megfigyelhető gazdasági, társadalmi fejlettség között. Természetesen a Bukovinában alkalmazott jognak semmilyen kapcsolódási pontja nem volt az Ókirályságban alkalmazott törvényekhez, de az egyesülés pillanatáig már kialakulófélben lévő román jogi szemlélethez sem.

A jogegyesítési tevékenységben talán legkisebb jelentősége a dobrudzsai területnek volt, amely azelőtt a Török Birodalomnak, majd 1878-tól kezdve a Bolgár Fejedelemségnek volt a része, s abszolutisztikus hatalmi berendezkedésével szintén meglehetősen elmaradott fejlettségi szinten állt.

Tehát különböző fejlettségi fokú és különböző jogi hagyományokkal rendelkező területen kellett kialakítani az egységes román jogrendszert.

Az újonnan csatlakozott országrészekben átmenetileg érvényben maradt a már meglévő jogrend. Ez ésszerű megfontolásnak tekinthető, hiszen a gyakorlatban teljesen megvalósíthatatlan lett volna egy azonnali át szervezés, és lehetetlen lett volna egyik napról a másikra kicserélni az alkalmazott törvényeket, amelyek a társadalom működésének alapját jelentik.

A jogegyesítés megvalósításának kivitelezésével kapcsolatban kezdettől fogva több szemlélet alakult ki. A különböző nézetekre vonatkozóan a leg hitelesebb forrást a korabeli szakirodalom jelenti, annál is inkább, hogy a jogtörténeti munkák kevés vagy egyáltalán semmilyen figyelmet nem szentelnek ennek az egyaránt elméleti és technikai kérdésnek. Rendkívül érdekes képet nyújt a jogegyesítéssel kapcsolatos polémiákról az 1921 és 1940 között Kolozsváron megjelenő *Ardealul Juridic* című jogi szakfolyóirat. E folyóirat alcíme mintegy szándéknyilatkozat is: „jogi és jogegyesítési, szakirodalmi, joggyakorlati és összehasonlító jogi folyóirat”. Kiadási helyének és nyilván többségében erdélyi származású szerzőinek köszönhetően leginkább az Erdélyben kialakult felfogást szorgalmazza, azonban sokszor tartalmaz más országrészekben megjelent cikkekre, elméletekre vonatkozó reagálásokat, s ezáltal meglehetősen komplex képet nyújt a jogegyesítés elméleti megalapozásáról és gyakorlati kérdéseiről.

A már említett korabeli szakirodalom alapján az a következtetés vonható le, hogy alapvetően három elmélet alakult ki az egységes jogrendszer

kialakításával kapcsolatban. Ez a három elmélet a következőképpen foglalható össze:

- Az új ország teljes területére vonatkozó törvényeknek vagy legalábbis a legjelentősebb (pl. polgári jogi, büntetőjogi, kereskedelmi, közigazgatási jogi) jogszabályoknak valamely fejlettebb ország (elsősorban Franciaország) törvényeiből való átvétele, esetenként konkrétan ezeknek a törvényeknek román nyelvre való fordítása és alkalmazása.

- A teljes jogszabályi háttér, kezdődően a legfontosabb területekkel, újonnan való megalkotása – természetesen az Ókirályságban már hatályban lévő jogszabályok szem előtt tartásával –, és az új jogrendszernek erre az alapra való felépítése.

- Az új jogrendszer olyan módon való kialakítása, amely figyelembe veszi a különböző országrészekben addig alkalmazott törvényeket, megpróbálva ezek összehangolását, és csak a szükséges mértékben való korrigálását és átalakítását.

Az első elmélet legtöbb híve az Ókirályságban élő jogászok köréből került ki, de rövid idő alatt háttérbe szorult a másik két elmélettel szemben. Ennek egyik oka talán az, hogy az idegen törvények átvételére vonatkozóan itt már létezett precedens. Elegendő, ha a napjainkban is hatályban lévő Polgári jogi kódexre gondolunk, amely szinte szó szerinti fordítása a francia polgári törvénykönyvnek. De az I. Károly román fejedelem, később király idejében végbement törvényalkotási folyamatnak is jellemzője volt a francia, belga és más országbeli jogszabályoknak az átvétele, és a román történeti, társadalmi realitásokhoz való hozzáigazítása.⁵

Ugyanakkor nagyon sok támadás érte ezt a szemléletet, nemcsak az erdélyi, de a besszarábiai szerzők részéről is. Az *Ardealul Juridic* már legelső számának vezércikkében foglalkozik ezzel a kérdéssel. „Tagadhatatlan, hogy a törvényeknek fontos szerepe van egy nemzet fejlődésében és előrejutásában. Azonban hatásuk minden esetben függ az ország kulturális, morális, gazdasági helyzetétől. Éppen ebből az okból kifolyólag idegen törvények kölcsönzése a legkevésbé megfelelő eszköz arra, hogy egy országnak jó törvényeket adjanak. A világ legtökéletesebb kódexe, más országban bevezetve rosszabb lehet, mint bármely primitív jogrendszer.”⁶ A besszarábiai jogásztársadalom az idegen jogszabályok egyszerű átvétele helyett inkább a különböző területek sajátos jogát akarta ötvözni új, egységesen alkalmazandó jogszabályokkal. „A jogegyesítés egy egységes törvényalkotást kell hogy jelentsen, amely a legjobb besszaráb, román, erdélyi és bukovinai rendelkezések kiválogatásából és összeolvasztásából kell, hogy megvalósuljon, ugyanakkor ennek a négy, párhuzamos jogrendnek az alapelveit, az új követelményeknek megfelelően kell átalakítani.”⁷

A jogegyesítés gyakorlati megvalósulását vizsgálva megfigyelhetjük, hogy önmagában a második és harmadik elmélet sem volt életképes. A ket-

tőnek az összefonódása, összehangolása azonban gyakorlatba ültethető volt, és végezetül ez jelentette az egységes román jogrendszer kialakításának elméleti alapját.

A jogegyesítés metódusának kérdése az 1925. évi 20. számú törvény által létrehozott Törvényhozó Tanács (Consiliul Legislativ) köreiben is hosszas vitáknak adott helyet. A testület tagjai két lehetséges megoldást vázoltak fel. Az egyik szemlélet szerint az ókiráltságú törvények azonnali kiterjesztésére van szükség, kiegészítve néhány új törvény gyors megalkotásával. A másik szemlélet képviselői úgy gondolták, hogy célszerűbb párhuzamosan alkalmazni a különböző országrészek addigi törvényeit mindaddig, amíg sor kerülhet egy tudományosan megalapozott és haladó nézetű törvényalkotásra.⁸ A gyakorlatban mindkét elmélet alkalmazását megfigyelhetjük, hiszen egyes jogágak esetében a kiterjesztés, más jogágak esetében az új kodifikáció módszerét tartották szem előtt.

Az 1923. évi alkotmány hatálybalépéséig az állam szervezése, annak egész területén, az 1866. évi román alkotmány alapján történt. Az egyes törvények alkalmazásának a teljes ország területére való kiterjesztése az alkotmány elfogadása után is bevett szokás maradt. Ily módon valósult meg a jogegyesítés az erdőgazdálkodás, a tőzsde, az oktatás és más területek esetében. Más esetekben a régi román törvényeket bizonyos átdolgozás után és átmeneti rendelkezések hatálybaléptetése után terjesztettek ki a csatolt országrészekre is (ezt a módszert alkalmazták elsősorban a közigazgatási szabályozás, illetve az igazságszolgáltatási szervekre vonatkozó szabályozás esetében). Végezetül látni fogjuk, hogy sor került teljesen új jogszabályok kidolgozására és hatálybaléptetésére is.

Megállapíthatjuk, hogy a jogegyesítés egész folyamatára általában az volt a jellemző, hogy az átmeneti időszakban, mindaddig, amíg az egységes jogszabályok nem születtek meg, a régi törvények maradtak hatályban, s csak fokozatosan cserélődtek fel az előbbiekkal. Figyelmünk kívül hagyva a kor sajátosságait, feszültségeit és érdekellentéteit, amelyek az elméleti viták háttérben meghúzódtak, és egy évszázados távlatból szemlélve az eseményeket úgy tűnik, ez volt az egyetlen reális, megvalósítható megoldás. A jogegyesítés még fokozatos végrehajtása ellenére is számtalan gyakorlati problémát vetett fel. Mi sem jelzi jobban a gyakorlati nehézségek mélységét, mint az a tény, hogy bizonyos területeken máig sem sikerült megvalósítani az egyesülés utáni nagy célkitűzést: a teljes jogegyesítést. Kijelentésünk alátámasztására nem is kell más példát felhozni, mint a telekkönyvi rendszert, amelynek az egységesítése ma is megoldásra váró problémát jelent a román jogalkotók számára.

A jogegyesítési folyamatot időben három szakaszra oszthatjuk. Az első szakaszban az ókiráltságú román törvények kisebb-nagyobb módosításokkal való kiterjesztése volt a jellemző. Ezt követte az immár újonnan kidol-

gozott törvények hatályba léptetése. Végül, a két világháború közötti időszak utolsó éveiben ismét a kiterjesztés módszerét részesítették előnyben, mivel az előbbi módszer túlságosan lassúnak bizonyult, és egyre égetőbb volt az egységes jogrendszer megteremtésének igénye.

A jogegyesítés megvalósításában szerepet játszó hatóságok szempontjából két, időben jól elhatárolható szakaszt kell megkülönböztetnünk: egy rövid átmeneti szakaszt és az azt követő tényleges jogegyesítési szakaszt.

Az átmeneti időszak 1918 és 1920 közötti periódust jelenti, amikor a csatlakozott országrészek ideiglenes irányítás alatt álltak mindaddig, amíg sor került „az egyesült Románia végleges megszervezésére”⁹. Ennek az átmeneti államigazgatásnak a szerve Erdélyben a Nagy Nemzeti Tanács (Marele Sfat Național), amely képviselőtestületként alakult rögtön a gyulafehérvári gyűlés alkalmával. 1919. december 2-án megválasztotta a 15 tagból álló Erdélyi Kormányzótanácsot (Consiliul Dirigent al Transilvaniei), amelynek közigazgatási és korlátolt jogalkotási kompetenciája volt. A román kormány megbízása alapján a Kormányzótanács legfőbb feladata a választási törvény és a földreformra vonatkozó törvénye előkészítése volt. A Kormányzótanács 1920. április 2-ig működött, amikor az 1462. számú törvényerejű rendelet feloszlatta a testületet. Az 1919 júliusában Nagyszebenben összeülő testület mind a földtörvény, mind a választási törvény tervezetét megvitatta (a földtörvény tervezete 1921-ben törvényerőre is emelkedett).¹⁰

Bukovinában szintén megszervezésre került egy ideiglenes közigazgatási szerv, amelynek vezetésével a bukaresti Minisztertanácsba delegált tárca nélküli minisztert bízták meg. Ez a testület több titkárságra oszlott, amelyeknek a belügy, pénzügy, igazságszolgáltatás, közoktatás, vallásügy, ipar, kereskedelem, földművelés, valamint közegészségügy területén voltak kijelölt feladatai.

A jogegyesítés tényleges, második szakasza 1920-ban kezdődött, a Bessarábia, Erdély, Máramaros és a Bánság, valamint Bukovina egyesülésére vonatkozó törvények hatálybalépésével. Ettől kezdődően az ország irányítását, nyilván a törvényhozási feladatokat is beleértve, a fővárosban székelő központi szervek vették át.

Az 1923. évi Alkotmány szerepe a román jogegyesítési folyamatban

Mint láttuk, a romániai egységes jogrendszer egy hosszabb folyamat eredményeként jöhetett létre. Ezen a folyamaton belül nagyon fontos lépést jelent az 1923-ban hatályba lépő új román Alkotmány.

Az 1918-as egyesülést követően Nagy-Romániában égető problémává vált az alkotmányozás szükségessége. Nyilvánvaló, hogy az újonnan kialakult helyzet realitásainak már nem felelt, nem felelhetett meg az 1866. évi ókirálási alkotmány. A legtöbb politikai erő egyetértett abban, hogy szük-

séges egy új alkotmány elfogadása, legfeljebb a körül alakultak ki viták, hogy az 1866-os alkotmányt módosítsák-e a megfelelő helyeken, vagy inkább teljesen új alkotmány megszövegezésére kerüljön sor. Az előbbi megoldás legfőbb előnye a gyorsaság lett volna, míg az utóbbi megoldás megalapozottabb és pontosabb munkára adott volna lehetőséget.

A hazai alkotmányjogászok jelentős részének véleménye szerint az 1923. évi Alkotmány alapját egyrészt a gyulafehérvári és a Chişinău-i nemzetgyűlések által elfogadott egyesülési dokumentumok, valamint az első világháborút lezáró, Romániát érintő békeszerződések, másrészt az 1866. évi ókirályági alkotmány jelenti.¹¹ Erre az alapra építették fel az új román alkotmányt.

Nem szándékom a fenti nézetet vitatni, csak szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a felsorolt dokumentumokat, mint az új alkotmány alapjait, nem lehet azonos súlyúnak tekinteni. A gyulafehérvári, illetve Chişinău-i dokumentumokban valóban felmerül egy alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásának a gondolata, sőt a gyulafehérvári határozat programpontjairól akár azt is mondhatjuk, hogy elővetítik egy leendő alkotmány rendelkezéseit. Ezzel együtt, és ennek ellenére ezek a dokumentumok inkább valamiféle jogi indokként, az alkotmányozó tevékenység szükségességének igazolásaként foghatók fel, és nem magának az új alkotmánynak, a legfőbb jogszabálynak tartalmi alapjaként. Még inkább igaz ez a Romániát érintő békeszerződések szövegére. Az előbbieknél nyilván fontosabb forrása az új alkotmánynak az 1866. évi alaptörvény, amelynek egyes paragrafusai szó szerint megtalálhatóak benne.

Az alkotmánynak, mint az új, egységes román jogrendszer alapjának kérdése élénk elméleti vitáknak és több alkotmánytervezet megszövegezésének nyitott teret. Külön „elő-alkotmánytervezettel” álltak elő a fontosabb politikai pártok, de egyes jogászok is. Végül négy alkotmánytervezet benyújtására került sor: a Nemzeti Liberális Párt tervezete (1921), a Parasztpárt tervezete (1922) valamint két alkotmányjogász professzor R. Boilă (Kolozsvár) és C. Beraru (Cernăuți) által elkészített törvénytervezetek. Mind a négy alkotmánytervezet alapját az 1866. évi román alkotmány jelentette.

Az új alkotmány elfogadására heves belpolitikai csatározás után, és a hatályban levő eljárási rendelkezések semmibevevételével került sor. 1922-ben a liberálisok kerültek hatalomra. Az 1922 januárjában összehívott parlament törvényességét a Parasztpárt és Iuliu Maniu vezette Nemzeti Párt képviselői nem ismerték el, és megkérdőjelezték az alkotmányozás legitimitását, kijelentve, hogy amennyiben az alkotmány megszavazásra kerül, úgy azt semmisnek tekintik.

Az 1866. évi Alkotmány 128. §-ának értelmében a parlamentnek előbb meg kellett volna tárgyalni a módosítás körülményeit, a módosítandó rendelkezéseket, majd feladata elvégzése után a parlament feloszlására került

volna sor. Ez után lett volna lehetséges az alkotmányozó gyűlés megválasztása, amely jogosult lett volna az alkotmánytervezet megszavazására. Ezt a hatályban levő alkotmányos rendelkezést nem vették figyelembe, és az 1922. január 23-án összehívott parlament alkotmányozó gyűlésként kezdte meg tevékenységét. A következő év tavaszán, 1923. március 26-án a Képviselőházban sor került az alkotmány megszavazására, majd másnap a Szenátus is jóváhagyta az alkotmány szövegét, s következő nap az alaptörvény kihirdetése is megtörtént. Az új román alkotmány 1923. március 29-én lépett hatályba.¹²

Az első pillanattól kezdve az alkotmányozó tevékenység bevallott célja egy olyan egységes jogi alap létrehozása volt, amelyre felépíthető legyen Nagy-Románia teljes jogrendszere. Ezen gondolatmenet mentén történt az előző alkotmány átdolgozása, az új körülményekhez való igazítása és kibővítése, hiszen mint említettem, az új alaptörvény az 1866. évi alkotmány vázára épült fel. Ez a törvény szerkezetének vizsgálatakor első látásra kitűnik. Az új alkotmány struktúráját tekintve az előzővel azonos, nyolc címre oszlik. 138 paragrafust tartalmaz, vagyis csak tízzel többet, mint az előző, amelynek 76 paragrafusát szó szerint, 25 paragrafusát pedig módosításokkal ugyan, de megőrizte, s csupán hét teljesen új paragrafust tartalmaz.¹³ Természetesen megőrződtek az első világháború előtt kiharcolt demokratikus vívmányok, mint az agrárreform és az egyetemes választójog, a hatalom elválasztás elmélete, a nemzeti szuverenitás elmélete stb.

Új alapelvek és gondolatok is megjelentek az alkotmány szövegében: a demokratikus berendezkedés kijelentése, a tulajdonjog sérthetatlensége, a szociális és munkajogi kérdések fontossága, a közigazgatás decentralizálásának elve stb. Hangsúlyosabban merült fel az állami tevékenység legitimitásának megalapozása is. Ennek érdekében szabályozták a törvények alkotmányossági, valamint a közigazgatási határozatok törvényességének vizsgálatát, mindkét esetben az igazságszolgáltatás szervei által, de a bírák elmozdíthatatlanságát is.

A jogegyesítés folyamata a közigazgatási jogban

Az 1918. évi egyesülést követően Romániában négy különböző közigazgatási rendszer létezett: az Ókirályságban az 1964. évi közigazgatási törvény alapján szervezett rendszer, Erdélyben a magyar (1866. és 1883. évi törvények), Bukovinában az osztrák, Besszarábiában az orosz közigazgatási rendszer. Ezeket kellett tehát minél hamarabb közös nevezőre hozni.

Első lépésben, a hatályban lévő „idegen” törvényeknek bizonyos kiegészítéseire, módosításaira került sor, s így alkalmazták őket egészen 1925-ig, ameddig megszületett az új közigazgatási törvény. A közigazgatás egyesítéséről szóló 1925. július 14-i törvény mellett a két világháború közötti ro-

mán közigazgatási jog forrásai a következők: 1929. augusztus 5-i helyi közigazgatási törvény, amely alkalmazásának hét éve alatt tizennégy alkalommal szenvedett kisebb-nagyobb módosításokat, az 1936. március 27-i közigazgatási törvény, valamint az 1938. augusztus 14-i közigazgatási törvény. Természetesen tartalmazott bizonyos, a központi és a helyi közigazgatásra vonatkozó rendelkezéseket az 1923-ban elfogadott alkotmány is.

A központi közigazgatás feje, az alkotmány értelmében, maga a *király* volt. Megfigyelve azonban a 88. §-ban meghatározott jogait és feladatait, azt kell mondanunk, hogy meglehetősen csekély hatáskörrel rendelkezett. A király feladata volt többek között az egyes köztisztviselőkbe való kinevezés, a hadsereg vezetése és a hadi érdemrendek, kitüntetések odaítélése, a pénzverés elrendelése, a kereskedelmi, hajózási és más meghatározott jellegű nemzetközi egyezmények megkötése a Parlament beleegyezése mellett stb. A király „királyi rendeletek” kibocsátására volt jogosult. Ezeket a rendeleteket kötelező módon ellenjegyezte az illetékes miniszter, és illegalitás esetében megtámadhatóak voltak az igazságszolgáltatás szervei előtt. A király szerepe az 1938. évi alkotmány hatálybalépése után jelentősen megerősödött, és a végrehajtó hatalom valódi birtokosaként kezdett fellépni.

Korlátozott mértékben ugyan, de bizonyos közigazgatási hatáskörrel bírt a *Minisztertanács* (Consiliul de Miniștri) is. Ennek a szervnek volt a feladata többek között a külföldi jogi személyek Romániában való működésének engedélyezése, a helységnevek megváltoztatásának engedélyezése stb.

A központi közigazgatásban fontos szerepet játszottak a *Minisztériumok*, amelyek egy-egy miniszter, és esetenként államtitkárok vezetése alatt működtek. A minisztériumok szervezésére vonatkozó 1929. évi törvény tíz minisztériumot nevezett meg: Belügyminisztérium, Külügyminisztérium, Igazságügyi Minisztérium, Közoktatási és Vallásügyi Minisztérium, Honvédelmi Minisztérium, Pénzügyminisztérium, Agrárügyi Minisztérium, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium, Munka, Egészségügyi és Szociális Minisztérium, valamint a Közmunkálatokért felelős Minisztérium. A két világháború közötti időszakban ismert a tárca nélküli miniszterek intézménye is, azonban ezek kisebb szerepet kaptak a közigazgatás irányításában.¹⁴ A minisztériumok mellett szerveződtek és működtek még különböző közintézmények, amelyek meghatározott területen (kereskedelem, ipar, posta stb.) fejtették ki tevékenységüket, végrehajtási, tanácsadói vagy ellenőrzői minőségben.

Az új szabályozás értelmében az ország területe megyékre (szám szerint 71), járásokra, községekre (8708 vidéki és 166 urbánus községre), valamint tanyákra oszlott fel. A megyén belül a helyi közigazgatást a prefektus, a megyei tanács és a megyei tanács küldöttsége látta el.

A *prefektus* a kormány képviselője volt a megyében, közvetlenül a Belügyminisztériumhoz tartozott. Széleskörű közigazgatási feladatokat látott el, és ő volt a megyei tanács küldöttségének elnöke is.

A megyei tanács választott és jog szerinti tagokból álló, tanácskozó jelle­gű testületi szerve volt a megyének, amely egyszerű és rendkívüli ülések ke­retében végezte feladatát.

A megyei tanács küldöttségét az előbbi szerv választotta saját tagjai kö­zül, azzal a céllal, hogy az ülések közötti szünetekben átvegye az előbbi feladatait.

A járások élén a központi hatalmat képviselő *prétor* állt.

A decentralizáció elve alapján szervezett községek urbánus és vidéki községekre oszlottak. Az előbbieket megyeszékhelyekre, nem megyeszékhelyű városokra és municípiumokra, az utóbbiak kis (600 lélekszám alatti) és nagy (600 lélekszám feletti) falvakra oszlottak. Ezeknek a területi-közigazgatási egységeknek a vezetését a polgármester, a tanács, valamint annak állandó küldöttsége látta el.

Bár a helyi közigazgatás úgymond a decentralizáció elve alapján működött, gyakorlatilag sok tekintetben a központi szervek ellenőrzése alatt állt. Jelentős hatásköre volt a kormánynak alárendelt prefektusoknak, prétoroknak, és a központi politikát támogatták a testületi szervek jog szerinti tagjai is. Az alárendeltséget erősítette az a tény is, hogy a helyi közigazgatás testületi szervei királyi rendelet alapján bármikor feloszthatóak voltak, intézkedéseiket pedig a központi közigazgatás ellenőrizte, és, ha érdekei úgy kívánták, megszüntethette.

A jogegyesítés folyamata a polgári jog és perrendtartás területén

A polgári jog és a polgári perrendtartás területén különösen lassan került sor az egységes szabályozás megteremtésére. Az egyesülést követően párhuzamosan alkalmazták az 1884/1885. évi Román Polgárjogi Kódexet, és a csatolt országrészekben azelőtt alkalmazott polgári törvényeket. Erdélyben a Kormányzótanács rendeletei röviddel az egyesülést követően hatályon kívül helyezték a magyar törvények egy részét. Hasonló lépésekre került sor Bukovinában is. Ebben a két országrészben azonban csak nagyon lassan sikerült kiterjeszteni a román szabályozást, annak ellenére, hogy már 1918-ban létrejött az Igazságügyi Minisztérium javaslatára egy kodifikációs bizottság. Ennek lett volna feladata az egységes román polgári törvénykönyv megalkotása, azonban erre már sohasem került sor. Besszarábiában valamelyest gyorsabban ment a román törvénykönyv kiterjesztése. Egyes részeit rögtön 1918 után alkalmazni kezdték, majd 1928. június 1-vel kezdődően sor került a teljes törvénykönyv kiterjesztésére.

A polgári jog egységesítésének területén azonban nemcsak a kiterjesztés módszerét alkalmazták, hanem egyes intézményekre vonatkozóan fontos új törvények is születtek. Egységesítő jogszabály született a jogi személyek működésével kapcsolatban (1924), a román állampolgárság elnyerésének

és elvesztésének módjával kapcsolatban (1924), az anyakönyvi iratok tekintetében (1928), valamint a bírósági halottá nyilvánítás körülményeit illetően (1923), de más területeken is.

A család intézményével kapcsolatosan a házasságra vonatkozóan született több új, általában megszorító intézkedéseket bevezető jogszabály. Ilyen volt többek között a katonák házassághoz kötését szabályozó törvény (1931), amelynek értelmében a házasságra lépő katonának bizonyítani kellett a vagyona nagyságát, és a diplomaták házassághoz kötésére vonatkozó törvény, amely hasonló rendelkezést tartalmazott, azzal a különbséggel, hogy mindkét házasulandó félnek igazolni kellett magánvagyonának nagyságát. Már az 1923. évi alkotmány kimondta a nő és a férfi egyenlőségét a házasságban, azonban erre gyakorlatilag 1932 után kerülhetett sor, miután hatályba lépett a nők cselekvőképtelenségét eltörlő törvény.

A törvényes öröklés szabályozásában nagyon lassan ugyan, de sor került a túlélő házastárs öröklési jogának elismerésére.

Az 1923. évi alkotmány a tulajdonra vonatkozóan is fontos rendelkezéseket tartalmazott: a 17. § kimondta a tulajdon garantálásának alapelvét, valamint azt, hogy eltulajdonításra csak a közérdek miatt és megfelelő kárpótlás nyújtása után kerülhet sor.

Új egységesítő törvény született például az uzsora tiltására vonatkozóan (1938).

A polgári perrendtartás szabályaira vonatkozóan az egységes rendszert megeremtő törvényre 1925-ig várni kellett. Az új jogszabálynak, a jogegyesítés mellett, a peres eljárások meggyorsítása és a bírák szerepének megerősítése volt.

A jogegyesítés folyamata a büntetőjog és büntetőeljárás területén

A jogegyesítés szempontjából talán a büntetőjog bizonyult a legproblémásabb területnek. Nehéz pontos magyarázatot találni erre a jelenségre, de tény, hogy csak 1937-re sikerült kidolgozni a román büntetőtörvénykönyvet (annak ellenére, hogy a törvénytervezet megszerkesztése 1924-ben már befejeződött!), és mindaddig, amíg annak bevezetésére sor nem került, számtalan gyakorlati problémát okozott a jelentős eltéréseket mutató büntetőtörvényeknek az egyes területeken való alkalmazása. Ahogy azt egy korabeli jogász felháborodva megfogalmazta: hogyan lehet jogegyesítésről beszélni a büntetőjogban, amikor „a lopás Predealon *delictum*nak számít, ellenben Brassóban már *crimenek*”¹⁵.

Rengeteg vitát kavart már a büntetőtörvénykönyv tervezetének kidolgozása is, és érdekes módon, a büntetőjog kapcsán meglehetősen nagy ellentét alakult ki az erdélyi és ókirálysági jogászok között. (Mint dolgozatomban elején már említettem, a teljes jogegyesítéssel, annak szakmai és tudomá-

nyos szempontjaival kapcsolatban, jelentős eltérések voltak észlelhetőek az erdélyi és az ókirálysági jogászok között. A büntetőtörvénykönyv vitájában azonban igen éles hangú, sőt gúnyos polémiára is sor került, mint ahogy az a korabeli szakfolyóiratok tanulmányozásából kiderül.)

Csak egyetlen példát szeretnék bemutatni. Egy ókirálysági román jogásznak a magyar büntetőtörvényeket elemző cikkében jelent meg az a vélemény, miszerint a leendő román büntetőtörvénykönyvben nem szükséges szabályozni például a szemérem elleni bűncselekményeket vagy éppenséggel a feltételes szabadlábra helyezést, illetve a büntetés végrehajtásának felfüggesztését. A szerző azzal indokolja kijelentését, hogy a román paraszt lelkivilágával amúgy is összeegyeztethetetlenek az említett bűncselekmények, s így nem is fordulhatnak elő, nem úgy, mint a magyar vagy német lakosság körében. A büntetés végrehajtásának felfüggesztését szintén nem szükséges szabályozni a büntetőtörvénykönyvben, mivel a román paraszt egyszerű és tiszta lelkivilágából adódóan azt akarja, hogy az elkövetett bűncselekmény minél hamarabb elnyerje büntetését. Az *Ardealul Juridic* hasábjain megsemmisítően gúnyos cikkben válaszol a Dimitriu-Laday szerzőpáros, felhívva a figyelmet arra, hogy a jogegyesítést komoly tudományos szempontok, és nem az előbbihez hasonló eszmék alapján kell megvalósítani.¹⁶

Mindaddig, amíg az egységes büntetőtörvénykönyv hatálybalépésére sor került, a különböző országrészekben párhuzamosan alkalmazandó büntetőjogi rendelkezéseket igyekeztek összeegyeztetni, legfőképpen a büntetési tételeket illetően, de született néhány egységesen alkalmazandó új büntető jogszabály is.

A két világháború közötti időszakban, különösen annak második felében, megfigyelhető volt a szigorítási tendencia. Ez érvényesült mind a büntetési tételek megemelésében, mind az újonnan szabályozott bűncselekmények esetében, elsősorban az állambiztonság és a hatóság elleni bűncselekmények esetében. Ennek okát azonban nem a jogi szemléletváltásban, hanem a politikai konjunktúrában kell keresni.

1937-ben lépett hatályba az új büntetőeljárás törvény is, amelynek alapját a régi román, valamint az 1930. évi olasz büntetőeljárás törvény képezte. A jogszabály a kevert eljárási módot szabályozta, amelynek első szakasza inquisitorius jellegű, míg a bíróság előtti szakasza akkuzatórius jellegű volt.

A jogegyesítés folyamata a munkajog területén

A munkajog területén a jogegyesítés periódusa egybeesik az első komoly jogalkotási folyamattal. Éppen ezért, ennél a jogágnál kevésbé figyelhető meg a kiterjesztés módszerének alkalmazása. Annál gyakrabban találkozhatunk viszont az új, egységes törvények kidolgozásával.

Az egyesülés pillanatában Erdélyben a 17. számú, 1864. évi törvény tartalmazta a munkaviszonyokra vonatkozó rendelkezéseket. Ezenkívül az 1891. évi, a vasárnapi munkaszünetre vonatkozó törvény, valamint az 1893. évi munkabalesetekre vonatkozó törvény és az 1911. évi, a nők éjszakai munkáját tiltó törvény volt hatályban. Ezeket a jogszabályokat fokozatosan felváltották az új román törvények.

Az első fontos munkajogi törvény az 1921. évi szakszervezetekre vonatkozott, és minden személy számára elismerte a szakszervezeti tagsághoz való jogát, szabályozta a szakszervezetek megalapításának és működésének körülményeit.

A munkaszerződésekre vonatkozóan az 1929. április 5-i törvény jelentette az egységesítést. Ez a viszonylag haladó szellemű törvény három munkaszerződés-típust szabályozott: az egyéni munkaszerződést, a kollektív munkaszerződést és az inasszerződést. A jogszabály érdeme, hogy első alkalommal sikerült rendszerezett, egységes, minden munkavállalóra vonatkozó szabályozást kidolgozni a munkaszerződések, munkaviszonyok tekintetében.

A munkaszerződéseket szabályozó törvényt megelőzte a szombati és a vasárnapi munkaszüneti napokról rendelkező 1925. évi törvény, a kiskorúak és a nők munkavállalására vonatkozó 1928. évi törvény, valamint a munkavédelmi felügyelet működését szabályozó 1927. évi törvény.

Kicsit lassabb lépésekben, de sor került a társadalombiztosítási rendszer szabályozására is. 1918 után, egészen az egységes szabályozást bevezető 1933. április 7-i társadalombiztosítási törvény hatálybalépéséig, Nagy-Románia területén három párhuzamosan működő rendszer létezett. Erdélyben az 1907. évi magyar törvényt, Bukovinában az 1909. évi osztrák törvényt, Bessarábiában és az Ókirályság területén az 1912. évi román törvényt alkalmazták. Az egységes társadalombiztosítási rendszerben kötelező jelleggel biztosítani kellett a betegség, az anyaság, a baleset, a halál vagy a rokkantság ellen minden kereskedelmi vagy ipari területen, magán vagy állami szektorban dolgozó, fizetéssel rendelkező munkavállalót, valamint az inasszerződés alapján dolgozókat.

Összegzés

A romániai jogtörténet talán legérdekesebb, legtöbb kérdést felvető korszaka az 1918-as egyesülést követő néhány évtized. Ebben a rövid időszakban olyan intenzív jogalkotási folyamat zajlott Romániában, amelyhez fogható csak a rendszerváltás óta eltelt, lassan másfél évtized során figyelhetünk meg.

Ennek a nagyon intenzív jogalkotási folyamatnak két alapvető oka volt. Egyrészt a korabeli politikai és jogász elit, gyakori viták mellett ugyan, de elvetette a jogegyesítésnek a teljes egészében kiterjesztés módszere által va-

ló végrehajtását, és az új, egységes jogszabályi keret megalkotására törekedett. Másrészt magát a korszakot egy olyan szemléletváltás, a társadalmi kapcsolatok olyan új rendszerének kialakulása jellemezte, amely – függetlenül a jogegyesítéstől – szükségessé tette a meglévő jogszabályi keret modernizációját.

Dolgozatomban ezt a nagy jelentőségű jogalkotási folyamatot igyekeztem bemutatni, kezdve a jogegyesítés történeti háttérével és technikai-elméleti kérdéseivel, majd az egyes fontos jogágakban végbement konkrét jogalkotási tevékenység felvázolásával.

Irodalom

*** *Istoria României între 1918-1944 (culegere de documente)*. Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1982.

*** *Istoria României. Transilvania*. Vol. II. Ed. „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1999.

Ardealul Juridic. Revistă de drept și de unificare legislativă, doctrină, jurisprudență, legislație comparată. 1921-1930 évfolyamok.

Balogh László: *România története*. Aula Kiadó Kft., Budapest, 2001.

Banciu, Angela: *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*. Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

Bărbulescu, Mihai - Deletant, Dennis - Hitchins, Keith - Papacostea, Șerban - Teodor, Pompiliu: *Istoria României*. Ed. Enciclopedică, București, 1998.

Ceterchi, Ioan (coord.): *Istoria dreptului românesc*. Vol. III. Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.

Constantiniu, Florin: *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997.

Demény Pál: *Telekkönyvi jog*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1993.

Duda Liviu (szerk.): *Magyar-Román jogi és kereskedelmi szakszótár*. Csendes Testvérek Könyvnyomdája, Temesvár, 1922.

Enache, Smaranda (ed.): *România și minoritățile*, Colecție de documente. Ed. Pro Europa, 1997.

Erbiceanu, Vespasian: *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia*. Ed. Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, București, 1934.

Firoiu, Dumitru: *Istoria statului și dreptului românesc*. Ed. Fundației Chemarea, Iași, 1993.

Firoiu, D. - Marcu, Liviu (coord.): *Istoria dreptului românesc*. Vol. II. Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.

Fischer Galați, Stephen - Giurescu, Dinu - Pop, Ioan Aurel (coord.): *O istorie a românilor*. Ed. Fundația Culturală Română Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1998.

- Gogeanu, Paul: *Istoria dreptului românesc*. Ed. Universității din București, 1986.
- Horváth Pál – Révész T. Mihály (szerk.): *Általános jogtörténet I*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- Marcu, Liviu P.: *Istoria dreptului românesc*. Ed. Lumina Lex, București, 1997.
- Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Minerva Kiadó, Kolozsvár, 1944.
- Mușat, M. – Ardeleanu, I.: *România după marea unire*. Vol. II. Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Ogășanu, Dumitru: *Consiliul Dirigent al Transilvaniei: activitate legislativă 1918-1920*. Ed. Universității din Oradea, Oradea, 2002.
- Oroveanu, Mihai T.: *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*. Ed. Cerma, București, 1995.
- Pop, Liviu: *Dreptul de proprietate și dezmembrămintele sale*. Ed. Lumina Lex, București, 2001.

Jegyzetek

- ¹ Balogh László: *România története*. 35.
- ² Szász Zoltán: Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918). In *Erdély története*. III. kötet. Akadémia Kiadó, Budapest, 1986. Az említett forrást idézi: Balogh László *i. m.* 37–38.
- ³ *Monitorul Oficial*, 13. 12. 1918.
- ⁴ Balogh László *i. m.* 41–42.
- ⁵ Hohenzollern Károly 1866. május 22-én lett román fejedelem, majd 1881-től kezdődően, a királyság kikiáltása után 1914. októberében bekövetkezett haláláig I. Károly néven román király.
- Az 1866. évi Román Alkotmány gerincét a belga alaptörvény jelenti.
- ⁶ Laday, Ștefan: *Unificarea legilor*. *Ardealul Juridic* 1/1921.
- ⁷ Erbiceanu, Vespasian: *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia*. 120–121.
- ⁸ A módszertani vitákkal kapcsolatban lásd: Ioan Ceterchi (coord.): *Istoria dreptului românesc*. Vol. III. 269–273.
- ⁹ Az 1918. évi 3632. számú törvényerejű rendelet az Erdélyi Kormányzótanács működéséről.
- ¹⁰ Az Erdélyi Kormányzótanács működésével kapcsolatban lásd: Ogășanu, Dumitru: *Consiliul Dirigent al Transilvaniei: activitate legislativă 1918-1920*.
- ¹¹ Banciu, Angela: *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*. 25–45.; Oroveanu, Mihai T.: *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*. 271–273.
- ¹² 282/29.03.1923. Hivatalos Közlöny.

¹³ Ennek következtében a szakirodalom egy része az 1923-as alkotmányt nem újnak, hanem módosítottnak nevezi, s azt vallja, hogy 1923-ban csupán alkotmánymódosításra került sor és nem új alkotmány kidolgozására. Ennek a kérdésnek azonban dolgozatom szempontjából kevés jelentősége van. Ezzel kapcsolatban lásd még Firoiu, Dumitru: *Istoria statului și dreptului românesc*. 289–296.

¹⁴ Királyi rendelettel egyes miniszteri feladatokat átruházhattak egy tárca nélküli miniszterre, aki ezek után közvetlenül is részt vett a közigazgatási feladatokban. Részletesebben lásd Ioan Ceterchi (coord.): *Istoria dreptului românesc*. Vol. III. 287–300.

¹⁵ Dimitriu, V. M.: Din greutățile aplicărei legilor în Ardeal. *Ardealul Juridic* 5/1924.

¹⁶ Dimitriu, V. M. – Laday, S.: Contribuțiuni la unificarea legilor. *Ardealul Juridic* 4/1921.